

BLAZOVICH LÁSZLÓ*

A középkori német város és az egyház

Bár léteztek ellentétek a középkori városi lakosság és a papság között, amelyek időnként nyílt összeütközésekhez vezettek, a két fél jól felfogott érdekében mégis egyetértésre törekedett. A tanács által szervezett nagy körmenetekkel fejezték ki azt, hogy a polgárság és a papság szentségi és kultikus közösségben él egymással, továbbá azt, hogy a város a nagy keresztény világ része. Magasabb szinten ugyanezt bizonyították azok a testvérületek és testületek, amelyekben laikusok és papok egyaránt részt vettek, mintegy demonstrálva az üdvösség felé vezető közös utat. A város és az egyház, a polgárság és a papság kapcsolatának számos részterületén azonban több ellentét nyilvánult meg, illetőleg e viszony számos feszültséget hordozott magában.

A város vezetői előtt nyilvánvaló volt, hogy a város lakói keresztény közösségként élnek és politikai, valamint egyházi tekintetben egyaránt tagolt egységet képeznek. Az egyház kritikája a tanács részéről csak ritkán csapott át egyházellenességbe, amely azonban sohasem vezetett vallásellenességhez, mert jól tudták, mivel nem kételkedtek a lélek halált követő további életében, hogy csak az egyház által vezetve nyerhetik el az üdvözülést, az örök boldogságot. Éppen ezért szükségesnek tartották az egyháziak és intézményeik, valamint a papság lelki, vallásos és szentségi szolgálatait. Ugyanakkor a világi-politikai és az egyházi hatalom között széles terület húzódott, amelyen összeütközésbe kerülhettek, és mindegyik fél megtalálta a másik letörésére felhasználható eszközöket: az előbbi a papi személyek elleni erőszakot, vagy a kolostorok megtámadását, az utóbbi a kiátkozást, illetőleg az egyházi tilalmat, az interdictumot.

A tanácsnak mint keresztény várost irányító testületnek magától értetődött, hogy felelősséget vállaljon a polgárok és a lakosság lelki üdvéért, valamint keresztény életvezetéséért. Ugyanis a középkori ember élete során a születéstől a házasságkötésen át a halálig minden jeles alkalom az egyház közreműködésével folyt le. A tanács feladatának tekintette a város népének üdvéről való gondoskodást, és a keretek megszervezését a keresztény szabályok szerinti élethez, mivel a csapásokat: a járványt, a szélsőséges időjárást, az éhséget, a külső ellenség támadását és a városon belüli zavargásokat az Istennek nem tetsző élet büntetésének tekintették.

A tanács a keresztényi élethez kötődését mások mellett kifejezte azzal, hogy tagjai az ülések előtt a városháza kápolnájában, vagy a város templomában saját gyertyát gyújtva misét hallgattak, és megemlékeztek az elhunyt jeles tanácsbéliekről, a körmenetekben pedig egy csoportot alkotva vettek részt. Hivatali munkájának és saját tekintélyének emelése

* Professor emeritus SZTE AJK – Czucz Ottónak, az európai jogot ismerő kiváló bírónak és tudósnek további alkotó kedvet kívánva ajánlom az európai jog egy már nem létező szeletét bemutató írásomat.

érdekében a tanács kereste azokat az alkalmakat, amelyekkel az égi szféra támogatását megszerezhetette. Ezért gyakran tartották a tanács- és bírósági üléseket templomokban, vagy kolostorok termeiben. A tanácsot az egyházzal és a papokkal kapcsolatos döntéseiben lelki és politikai indítékok egyaránt vezették. Gondoskodó és a lakosság felett gyámkodó feladatainak fokozatos kiterjesztése elvezette az egyház városi irányításának gondolatáig. Az egységes városirányítás szándéka segített a jogcím megfogalmazásában. A tanács mint a hit és erkölcs felvigyázója, rendelkezéseket hozott a templomi illetlen magatartás megakadályozására, a könnyen letehető esküvel szemben, a farsangi kihágások megfékezésére, az ágyasság ellen, a vásár- és ünnepnapok méltó megtartására és a nagyböjt idejére.¹

Az egyház a nagy városokban számos és sokrétű intézményt hozott létre, továbbá kánonjogilag és szociálisan tagolt papságot alakított ki. Kölnben például 1350-ben tizenegy apátság létezett, húsz szerzetesi lakóház, tizenkilenc plébánia és a kórházakban, valamint másutt két tucat, önálló rektorral igazgatott kápolna. Mindezek mellett a begináknak és bogárdoknak, a közösségben élő, apácarendet nem alkotó egyedülálló szent életű asszonyoknak és lányoknak mintegy hatvankét kis konventje létezett. A város lakosságának hozzávetőleg 5-7%-át tette ki a papság, ha a beginákat és bogárdokat beszámítjuk, 7-9%-át. A jóval keletebbre fekvő Augsburgban a 14–15. században a dóm apátsága mellett további régi apátság és kolostor, tíz koldulórendi kolostor, valamint hét beginaház létezett, valamint négy plébánia. A lakosságnak mintegy 10%-át tették ki az egyháziak. Az arányok a többi városban ugyancsak a fentiekhez hasonlóan alakultak.

A városi kommuna, azaz község a püspökvárosokban az egyház kötelékében élt. Az önállóságáért küzdő polgárság kemény harcra kényszerült a világi hatalmat is birtokló főpappal. Egyes városok, mint Köln és Strassburg az egyházi birtokossal szemben kivívták autonómiájukat, mások viszont, mint Bamberg és Würzburg, a hatalmában maradtak. Ipari, kereskedelmi és igazgatási szabályaikat a püspök és papsága alkotta.

A régi alapítású kolostorok (bencések, ciszterciek, stb.) jelentős birtokállománnyal rendelkeztek a város határában lévő földeken, a városon belül nagy telekszámmal, a piacon pedig vásárcsarnokkal és eladói pultokkal. A város ezen előnyöket igyekezett megtörni új piacok kialakításával és az utcahálózat módosításával.

A városi egyházi társadalom – mint említettük – jogi és szervezeti tagoltságban élt. Világi papi és szerzetesi részre oszlott, és köztük helyezkedtek el az ágostonos szabályok szerint élő világi papok, mint az ágostonos kanonokok és a premontrei rend tagjai, vagy a johanniták. Szociális különbséget találhatunk a papi felső réteg tagjai, akiket a városban a székeskáptalan klerikusai képviselték, akik a nemességből származtak, valamint az alsópapság, amelyhez a plébánosok, a káplánok, a helyettesek, a kápolna- és oltárigazgatók (oltárosok), valamint karpapok tartoztak. Mint a világi társadalomban, az egyházban is léteztek feszültségek, főképp az alsó és felső papság, továbbá a szerzetesek és a világi papok között.

Bár a papság és a laikusok a városon belül külön jogterületet alkottak, számos érdekkapcsolat létezett közöttük, ugyanis a városi papság majd kétharmada, a női kolostorok lakói pedig elsősorban a városi családokból származtak. A polgárság társadalmi struktúrája több tekintetben tükröződött az egyház hierarchiájában és szociális szerkezetében. Megmutatkozott ez abban is, hogy a különböző társadalmi szinteken élők más-más kolostorokba adták papi pályára szánt gyermekeiket. Strassburgban például a bel-

¹ EBERHARD ISENMANN: *Die deutsche Stadt im Mittelalter 1150–1550*. Böhlau, Köln, 2014. 605–615. pp.

városi apátságok szerzetesei a patríciusok és a céhpolgárság közül, az alsópapság (káp-lánok, oltárosok és más kisebb javadalmások az alsóbb rétegekből és városon kívüli személyekből toborzódtak. A plébánosok ugyancsak a gazdagabb rétegek soraiból kerültek ki. Azokban a városokban, ahol nem alakult ki zárt patrícius réteg, és a társadalom lazább kötelékekben élt, az apátságokban és kolostorokban sem játszottak a patríciusok származásuknak megfelelő hegemon szerepet.

A városi apátságok és kolostorok sok esetben, éppen úgy mint a nemeseknél, a másodikként vagy harmadikként született lányok és fiúk elhelyezését szolgálták. Számukra valamilyen javadalmat vagy életjáradékot biztosítottak. Ha ezekben üresedés következett be, az utódokat a rokonságból választották ki. Idegen testként léteztek a városokban a rendszerint nemesek számára fenntartott székeskáptalan, továbbá a nemesi származású nők számára berendezett kolostorok és egyéb, a nemesek számára létesített alapítványok. Mivel a patríciusokat e helyekről kizárták, analógiájukra maguknak hoztak létre hasonló alapítványokat. Így születtek a mise- és oltár javadalmak, amely formát követték a céhek is, ezek egyúttal szociális gondoskodást és vallásos hódolatot jelentettek.

Amíg a városi felső rétegek a korábbi alapítású rendek apátságait és kolostorait részesítették előnyben, addig a gazdaságilag feltörekvő rétegek a koldulórendeket. Augsburgban például a kis és középpolgárság a ferenceseket kedvelte, míg a gazdagok a domonkosokat és karmelitákat.²

Az egyház (a püspök, a főesperesek, a tisztségviselők, valamint a hivatal) törvénykezési jogot, illetékességi kört és hatósági jogot követelt magának a házasság lelki ügyeiben, az eljegyzés, a hitbér, a státus (rendi állás) és a végrendelkezés kérdéseiben, a kegyuraság, a javadalmak és a tizedek tárgyában, továbbá azon szerződésekben, amelyeket esküvel erősítettek meg.³

Természetesen a civil és az egyházi bíróságok között számos hatásköri vita alakult ki. Például az augsburgi tanács a házasságtörés esetén a szentséget érintő részt elválasztotta a vagyonyjogtól és az utóbbit maga döntötte el. Más alkalommal is közbelépett az egyházi bíróság illetőségét vitatva. A tanács mindig fáradozott a városi bíráskodási jog megvédésén azért, hogy a civilisztikához tartozó ügyekben a polgárok egyházi bírósághoz fordulását megakadályozza. Erre azért volt szükség, mert némely polgár jobbnak látta az egyházi bíróságok eljárásjogát, illetőleg bízott a kedvezőbb ítéletben és az ítélet végrehajtásának biztonságában.

Az egyházi bíróságok működését a laikusok kétféleképpen értelmezhatték. Számba vehették egyrészt, hogy indokolatlanul magas büntetést szabnak ki a csekély bűnösökre megítélésekor, a kényszerítő és végrehajtó eszközök szigorú alkalmazását, az ügyintézés során a kapzsiságot és korrupciót, kedvezést a gazdagoknak, és a folyó eljárás elnyújtását. Másrészt előnynek tűnt a világi bírósággal szemben a száműzésnek és az egyházi tilalomnak a nagy erejű hatása, a gyors és előírás szerinti, római-kanonjogi eljárásjog, a tényleges eljárás lebonyolítására a tanult bíró és a nagyon jól fizetett számos

² EBERHARD ISENMANN: *Die deutsche Stadt im Spätmittelalter*. Stuttgart 1988. 211–213. pp.

³ MARKUS RAFAËL, ACKERMANN: *Mittelalterliche Kirchen als Gerichtsorte*. In: *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung* 110 (1993), 530–545. pp., ARNOLD, ANGENENDT: *Geschichte der Religiosität im Mittelalter* 4. A. Darmstadt 2009., INGRID, BAUMGÄRTNER: *Quidam presbyter beneficialis: Der niedere Klerus in den Rechtsgutachten des späten Mittelalters*. In: *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung* 81. (1995), 189–224. pp. HANS ERICH FEINE: *Kirchliche Rechtsgeschichte. Die Katholische Kirche*. 4. A. Köln/Gratz. 1964.

bíróági személy. Mindenekelőtt mint fellebbezési fórumot és a pénzügyeket illetően értékelték magasra az egyházi bíróságokat. A recepció során átvett római-kánonjogi eljárás alkalmazásával, valamint a hatósági végrehajtás bevezetésével a városi igazságszolgáltatás később ugyancsak sok előnyt kínált.⁴

A lelki és vallásos élet irányítása mellett már a korai időktől kezdve az egyház feladatai közé tartozott az oktatás és a műveltség terjesztése, és hosszú ideig a monopóliuma maradt. Ezért a társadalmi-politikai és gazdasági életben mint írástudók részt vettek az egyháziak. Szerepvállalásukat a laikusok képzésének kiszélesedéséig a városok sem nélkülözhatték. A városi kancelláriában és a városi jegyző hivatalában dolgoztak. Hosszú ideig nélkülözhetetlen szerepet töltöttek be ezekben az intézményekben.

A papok részt vettek az oklevelek elkészítésében, és alkalmanként diplomáciai feladatokat láttak el. A közepes és kis városokban gyakran a városi jegyző vezette az iskolát, illetőleg az iskolamestert alkalmanként behívták a jegyzői feladatok ellátására. Nagyobb városokban jogilag képzett klerikusok látták el a városi jegyző feladatát. A konzulok és szindikusok hűségét a városhoz egyrészt azzal kívánták biztosítani, hogy tiltották számukra egyházi javadalmak elfogadását, másrészt a városi kápolnában vagy templomban juttattak nekik kiemelt jövedelemmel járó tisztségeket.

A városi község fokozatosan terjesztette ki tevékenységét a szociális területre (szegényellátás, kórházak), valamint az oktatásra. Ilyen módon az egyház és a papság illetőségi körét kurtította, azonban az egyház lelki befolyásával, sajátos törvényeivel és vagyonával folyamatosan fenyegető hatalmat jelentett a civil városi község számára.

A hagyományos kánonjog hangsúlyozta az egyházi személyek, helyek és tárgyak, valamint objektumok adómentességét minden adófajta alól. Az egyház mentességet élvezett a városokban a telek- és vagyonadó, az iparüzési adó, a kereskedelmi és forgalmi adó fizetése, továbbá a rendkívüli adók és a vámok alól. Nem kellett a közös városi munkákban és szolgálatokban, mint például a városi középítkezések, őr- és katonai szolgálat részt vennie. Az egyház megkövetelte ezen kiváltságokat civil hivatalnokai, jobbágysai és szolgálói részére is. A felsorolt privilégiumokat zsinati rendelkezésekben és királyi kiváltságlevelekben biztosították a papság és az egyházhoz tartozó világiak számára.

A városi község minél inkább megtehetette, hogy bele látott a dolgok menetébe, annál inkább felvetődött benne, hogy miért élvezzi a város nyújtotta védelmet és jogbiztonságot a papság, veszi igénybe a város piacát kereskedelme bonyolítására, és használja a városi objektumokat, az utakat és hidakat ipari és kereskedelmi tevékenységének folytatására, amikor a városi polgárokhoz hasonlóan nem vesz részt a városi terhek viselésében. A kérdés egyre élesebben vetődött fel a városi adóhatósági jog kiterjesztése során.⁵

Az egyházi földbirtok és az adómentesség

A püspöki és kolostori telkekkel rendelkező városokban a papság volt a legnagyobb birtokos. A polgári adókötelezettséget eredetileg a földtulajdonra, a telekre vetették ki, majd a

⁴ EBERHARD ISENMANN: 2014. 611–614. pp.

⁵ E. MACK: *Die kirchliche Steuerfreiheit in Deutschland seit der Dekretalengesetzgebung.* (Kirchenrechtl. Abh., 88). Stuttgart 1916. Új kiadás. Amsterdam 1965.

későbbiekben továbbiakra is kiterjesztették, ám a papi lakhelyek adómentességet élveztek, sőt a további adómentességet élvező körzetekkel, mint például kertek, székeskáptalani és apátsági udvarházak, segédlelkész lakóházak, valamint távolabbi telepek és a kolostorok külső majorjai rendelkeztek, egyúttal formálták a város topográfiáját, azaz helyrajzát. Ha az immunitást élvező helyek a városfalon belül feküdtek, a polgároknak biztosítaniuk kellett az oda vezető nyílt utat, az átjárást. Sok helyütt a polgárok bérelt telkeik után az egyházi intézményeknek, mint tulajdonosoknak járadék- és adókötelezettséggel tartoztak, ugyanis a városi telkek sokaságát az említett intézmények birtokolták. A királyi és birodalmi városban, Frankfurt am Main-ban az egyháziak a városban lévő telkek egyharmadával rendelkeztek. Kölnben 1376-ban pedig 20–30 százalékkal. Augsburgban a 15. század közepén mintegy 200 házat tudhatott magáénak csak a püspök. Kisebb számú telket birtokolt az egyház az észak-nyugaton fekvő német városokban. Nemcsak telek- és háztulajdonnal rendelkeztek az egyháziak, hanem a piacon bódékkal és elárusító csarnokokkal, továbbá örökbérletes és haszonélvezettel bíró telkekkel, azaz járadékot szedhettek a használóiktól. Ezeket ingóságnak tekintették, és egyrészt végrendelet útján vagy adományként misealapítványok fenntartására, vagy más ájtatos céllal, másrészt egyházi vásárlással kerültek a klérushoz. Hannoverben a háznak majdnem a felét terhelte valamilyen anyagi kötelezettség, amelynek több mint 40 százaléka valamely egyházi alapítvány járadéka volt. Csak később alakult ki a járadékok tőkéjének pénzbeli lekötése. A strassburgi tanács 1502-ben arra próbálta rávenni I. Miksa királyt, hogy adjon ki járadék törlesztési vagy leírási törvényt, mert ha így halad a dolog, végül az egész város javai a papság kezébe és hatalmába kerülnek. Ezzel a város és a polgárok kiesnének a tanács irányítása alól, és elvesztenék birodalmi város rangjukat, ami lázadáshoz vezetne.

Az egyházi intézmények, a papok és apácák szabad tőkéjükkel megjelentek a városi tőke- és járadékpiacra, előszeretettel vettek részt az örökbérletek és járadékok, valamint haszonélvezetek vásárlásában, amivel a javadalmak által nyert összegek mellett jelentős járadék bevételekre tettek szert, amint ezt Köln és Strassburg példája mutatja.⁶

A városok rendeletei az egyházi adómentesség korlátozására

Az egyház kezén felhalmozódó városi tulajdon- és járadék mennyiség, mivel a holtkézi birtok körébe került, kiesett az ingó- és ingatlan forgalomból, ugyanis sem örökségbe, sem adás-vételbe bocsátani nem lehetett, amellyel csökkentette a város tőkeforgalmát, és mivel adómentességet élvezett, közvetve a városi polgárok adóterheit növelte. A városoknak éppen ezért érdekében állt a helyzet megváltoztatása, és ezért számos intézkedést tettek, illetőleg kíséreltek meg.

1. A tanács azon fáradozott, hogy a papságot és az egyházi intézményeket a polgárjog körébe vonja az annak megfelelő jogokkal és kötelezettségekkel, és ezzel együtt akár egy-egy alkalommal, akár átmenetileg hatályaon kívül helyezze az adómentességüket. A kényszerű és teljes beemelésük a polgárság körébe, amely általános adózással járt volna együtt, többnyire a reformációig nem sikerült.

⁶ EBERHARD ISENMAN: 2014. 617. p.

2. A 14–15. századtól kezdve a tanácsok kísérletet tettek arra, hogy királyi vagy fejedelmek által kiadott kiváltságlevelekben az egyházzal szemben jogot kapjanak a törlesztésre vagy az adósság leírására vonatkozó szabályrendeletek alkotására, továbbá szerződésben rögzített megegyezésre juthassanak a papsággal vagy egyes egyházi intézményekkel, illetőleg jogok kapjanak arra, hogy bírósági döntéssel érték el az adók és a bevétel behajtását.

Az alábbi szabályokat és intézkedéseket vehetjük számba:

a.) Amikor a polgári tulajdon a klérus kezére jut, a római jognak megfelelően megtartja az új tulajdonos birtokában is azokat a terheket, pl. adókötelezettség, amelyekkel a korábbi tulajdonos esetében rendelkezett.

b.) Azok a fekvőségek vagy örökbérletek, amelyek végrendelet, vagy örökség útján, vagy rendbe lépéssel, vagy ajándékozással a klérushoz kerültek, azokat egy éven belül fel kell ajánlani megvételre a polgároknak, vagy adózni kell utánuk.

c.) A tanács kieszközöl olyan további királyi kiváltságleveleket és parancsokat, amelyek szerint az összes javak: házak, lakberek és járadékok adókötelesek, bennük kifejezetten megnevezve az egyháziakat.

d.) A városi telkek, illetőleg az ezeken levő javak és járadékok átruházása egyházi intézményeknek tilos. (E határozat megnövelte volna a tulajdonok polgári kézben maradását és egyúttal az adóztatás lehetőségét.)

e.) A tanács korlátozta volna a végrendeleti jogot, amellyel megakadályozta volna a lelki okokból az egyháznak tett adományok sokaságát.

3. Megegyezés létrehozása az egyháziakkal egy bizonyos általános összegében, továbbá háborús helyzet esetében rendkívüli adó, hozzájárulás és egyéb segítség fizetése és nyújtása.

Az ingatlanforgalom ellenőrzése érdekében a tanácsok intézkedéseket hoztak az egyházi ingatlanok felmérésére, amely azonban nem minden városban járt sikerrel. Továbbá igyekeztek rávenni a polgárokat, hogy adományozásukkor a pénzügyi helyzetet tisztázzák, illetőleg maguk teljesítsék az adományozott ingatlan után az adókötelezettséget. A korábban tett alapítványok, amelyeket az egyházak számára tettek, általában adómentesek maradtak.⁷

A papság jövedelmei, ipari- és kereskedelmi tevékenysége

A tanács azon fáradozott, hogy a papság ipari és kereskedelmi tevékenységét elsősorban a gazdaság ezen területein dolgozó hivatalnokok, munkások, familiárisok és szolgálók adóztatásával a városi járulékos és adófizetés körébe vonja. Elsősorban az ital (bor és sör) eladásának és kocsmákban árusításának az ügye forgott fenn, továbbá a kolostorok többnyire csekély mennyiségű textil készítése és eladása. Strassburg városa és a püspök, valamint a székeskáptalan között például olyan megegyezés született 1314-ben, hogy csak a saját házaikban mérhetik ki boraikat. A göttingeni tanácsnak 1339-ben megíúsult az a kísérlete, hogy az egyháziak sör készítését és eladását megtiltsa. Kölnben a kanonokok és a barátok az immunitásuknak megfelelően egy vendéglőt rendeztek be, azonban a polgármester az üzletmenetét az edényzet összetörésével gyakran megakadályozta. A 14. század elején pedig békétlenségre hivatkozva és az immunitásának megsértése miatt betiltotta a

⁷ Uo. 618–619. pp.

papság italrusítását. Az egyházi szolgálatban állóktól pedig a piacon, áruik eladásakor terményjáradékként szedték be az adót. Az egyháziak kiváltságai akár az italmérés, akár az élelmiszerek (pl. gabonaneműek) termesztése és eladása területén lehetővé tették az árak alacsonyabban tartását, ami a piacon versenyelőnyt jelentett a polgárok áruival szemben.

A tanács váltakozó sikerrel próbálta a papságot a vámok megfizetésére és adózásra kényszeríteni, illetőleg a járadékok emelésére bírni, vagy hozzájárulások fizetésére a városfalak megerősítéséhez, a piaci építmények fenntartásához, valamint az utak és hidak javításához. Ezen objektumokat ugyanis az egyháziak ugyancsak használták és igénybe vették. A város kötelezte a világi papságot az őrszolgálat ellátására vagy annak pénzbeli megváltására.

A kiváltságaik és a gazdasági tevékenységük fenyegetettsége miatt a korábban alapított rendek, például a bencések és ciszterciek a városokon belül fekvő gazdasági telephelyeiket egyre kevésbé kedvelték. E gazdasági telephelyeket a hozzájuk tartozó csűrökkel a városi kereskedelemben és a piacon értékesítették. A földjeikről származó terményfeleslegeiket, mint a gabona, bor és gyapjú, ugyancsak a városi piacokon adták el. A kolostorok számára szükséges árut, mint a hal, a só és ipari termékek, ugyanott szerezték be. Észak-Németországban árucikkeikkel fontos bázisát képezték a keleti-tengeri kereskedelemnek, továbbá Észak-, Közép- és Kelet-Németországban a sókereskedelemnek és a bányászati termékek, mint az ezüst, réz és vas, valamint a kőszén árusításának, amely árucikkeket saját hajóikon szállítottak. A városi lakosság az egyháziakban és a beginákban gazdasági versenytársakat látott.

A papoknak kánonjogilag tiltották bizonyos, a rendi állásukkal kevésbé összeegyeztethető foglalkozásokat, mint a kereskedést, a gyógyszerészetet, az ügyvédkedést, a vagyonkezelést, a kocsmáltatást és bizonyos kézműves mesterségeket. A viennei zsinat 1311–12-ben megtiltotta a papoknak, hogy személyesen üzzék a mézárós és hentes, valamint a kocsmárosi mesterséget. Azonban a kolostorok továbbra is üzemeltettek italméréseket, szállókat és más kereskedelmi egységeket. Egyes papok pedig folytattak orvosi és ügyvédi tevékenységet. Jóllehet egyes pápák és püspökök megismételték a kánonjogi tilalmakat, a papok mégis részt vettek a világi gazdasági életben, mint például Ulmban a posztókereskedelemben, Aachenben pedig összeütközés lett abból, hogy immunitásuk birtokában meghatározták a malmok számát. A papság lassan, de folyamatosan felhagyott a személyes részvétellel az iparban és kereskedelemben, azonban saját fenntartásának érdekében világiak egyre szélesebb körének a bekapcsolásával továbbra is részt vett a világi gazdasági életben.⁸

Az egyházi különjogok

A privilegium fori

Az egyház a kezdetektől fogva a dekretálisokra (pápai törvények) támaszkodva magának követelte, hogy a papok és familiárisaik egyes, a lelkiekhez tartozó ügyeiben csak egyházi bíróság ítélkezhesen. Ezt mindenekelőtt a büntetőjog területén tekintették kizáró-

⁸ Uo. 619–622. pp. ; HANS-JÜRGEN, BECKER: *Kirchengut*. In: Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte. HRG 2. völlig überleitete und erweiterte Auflage. Hrg. Albrecht Cordes, Heiner Lück und Dieter Werkmüller, unter philologischer Mitarbeit von Ruth Schmidt-Wiegand. Berlin 2004. 319–326. hasáb (továbbiakban: HRG) 1796–1804. hasáb.

lagosnak, de a civil jog területén szintén igényt tartottak rá a világiakkal szemben folytatott perekben. Az egyházi magas bíraskodásban az officiális és az általános helyettes, az alacsony bíróságokon a főesperes és a megbízott volt illetékes. Emellett önálló bíróságot tartottak a nagy apátságok és kolostorok.

A papságnak a rendi kiváltságán alapuló bíraskodási privilégiuma ellen felléptek a városok azért, hogy a saját területükön az igazságszolgáltatási joghatóságukat megalapozzák és fenntartsák. Királyi és pápai kiváltságlevelekkel igyekeztek elérni azt, hogy területükön semmiféle idegen bíróság, az egyházi se ítélkezzen.

Némely városban, főképp a birodalmi városokban megkívánták, hogy bizonyos esetekben a papság a világi jog és jogszolgáltatás alá tartozzon. Az eredetileg püspök városban, Augsburgban egyes papok és szolgálk ellen a béke megőrzése érdekében emberölés, testi sértés, lopás, levelesítés és száműzés esetében a tanács járt el. 1350-ben pedig a papok familiárisainak megtiltotta a kard és hosszú kés viselését, mert velük súlyos gonosztetteket követtek és követnek el, és viselésükkel félelmet okoznak. Akit az egy éves száműzés letelte előtt a városban elfogtak, annak bírói ítélet nélkül levághatták az egyik kezét. Aki egy pap szolgáját ellenállása miatt elzárta, vagy megverte, azt nem büntették meg. Összességében azonban a reformációig a privilégium fori, a papság kiváltsága a bíraskodás területén alig sérült meg.⁹

A kiközösítés (exkommunikáció) és az egyházi tilalom (interdiktum)

A papság rendi jogához tartozott továbbá a kiközösítés, amelyet mások mellett a papok személyét ért atrocitás esetében alkalmazhattak, valamint az egyházi tilalom, amelyet az egyházi vagyon megkárosítása, illetőleg az egyházi bevételek elleni fellépés esetén szabhattak ki. Az exkommunikáció (kiközösítés, kirekesztés, kiátkozás), az Ószövetség keletkezése idején a büntetés legsúlyosabb formája volt. Az arra ítéltet halállal büntették. Az őskeresztények már a kezdetektől alkalmazták. Komolyan véve a közösség tisztaságát a gonoszttól ünnepélyes keretek között (anatéma) eltávolították. A középkortól az egyházi tanoktól eltérő nézetek hirdetését, az egyházzal vagy a pápával létrejött szembeszegülést, a gyónási titok megsértését, stb. büntették vele. Következménye, mások mellett, az eltiltás az istentiszteleti szolgálatban való részvételtől és a szentségek felvételétől. Az egyházi tilalom a szentségek kiszolgáltatásának átmeneti tilalmát jelenti mindaddig, ameddig a vétkes fél vagyoni kötelezettségét nem teljesíti. Mindkét büntetés a kánonjog büntető jogának része.¹⁰

Az egyházi menedékjog

Az egyházi különjogok között még említésre méltó a menedékjog, amelyet a templomba vagy egyházi épületbe menekült bűnös élvezett, és amelyet a város időnként nem vett figyelembe. Ugyanis az egyházi immunitást megtörve a bűnöst nem lehetett onnan erőszakkal eltávolítani, csak miután a világi bíró ígéretet tett, hogy sem halálbüntetést, sem testcsontkítást nem ró ki rá. Az idők folyamán a menedékjogot kiterjesztették a temetőkre, a kolostorokra, a kórházakra, plébániákra és az egyházi lovagrendek házaira. A ta-

⁹ EBERHARD ISENMANN: 2014. 622–623. pp.

¹⁰ LÁRA, MAGNUSARDÓTTIR: *Exkommunikation*. In: HRG 1499–1457. hasáb.

nács azonban semmibe vette az immunitást, ha gyilkos menekült az említett helyekre. A menekült már igyekezett megakadályozni abban, hogy a menedékhelyet elérje. Megkísérelte a menedékhelyről kihozni, vagy kiéheztetni. A menedékjogot élvező adós tárgyalásokkal és ígéretet téve a fizetésre próbálta rávenni a tanácsot, hogy járuljon hozzá a szabadságához. Strassburgban 1313-ban a város, a püspök és a székeskáptalan megegyezett, hogy aki testi sértés vagy adósság miatt a kanonok házában keres menedéket, azt három nap és három éjszaka elteltével engedjék el. Egy 1401-ben keletkezett Rottweil-i rendelkezés szerint legott elveszti polgárjogát az, aki egy másik személyt hamisan vádolt, illetőleg pénzádóssága van, és emiatt a johannitáknál keresett azilumot, azonban az, aki gyilkosságot követett el, vagy véres sebet okozott, illetőleg más testi sértést, az ne veszítse el a polgárjogát, hanem szenvedje el a jog által kiszabható ítéletet.¹¹

BLAZOVICH LÁSZLÓ

THE MEDIEVAL GERMAN TOWN AND THE CHURCH

(Summary)

Although there were contradictions among the citizens of medieval towns, the council and the clergy, which led to conflicts from time to time, they tended to come to an understanding following their own best interests. The clergy fell into a secular part, the members of which belonged to the parish of the town, and monks and nuns who lived in monasteries and convents. There appeared the social structure of the clergy, as well as that of the citizens.

The religious life of the population took place in the parishes, but since the appearance of the mendicant orders like the Dominicans, the Franciscans and Carmelites, the monks took part in it as well. The citizens were glad to make their second and third child priests and monks establishing foundations for them. In spite of their collaboration the clergy was exempt from taxes and had their own rights living in the town with fiscal immunity. The citizens regularly tried to cancel this.

They enjoyed *privilegium fori* and right of asylum thanks to the immunity of the clerical buildings and had different forms in each town.

¹¹ ORTWEIN, HENßLER: *Asyl*. HRG Bd. 1. 243–246. hasáb.